

A Cselekvés Iskolája

PEDAGÓGIAI DOLGOZATOK

Kiadja „A Gyakorló Polgári Iskola Könyvtára”

Igazgató: KRATÓFIL DEZSŐ

Megjelenik tanévenként 5 kettős számjelzésű könyvalakú füzetben, 32 ivnyi terjedelemben. Előfizetési ára egy tanévre 12 pengő.

Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola gyakorló iskolája.
Szeged, Boldogasszony-sugárút 8. szám.

Fejezetek a serdülés és ifjúkor lélektanából

Példák és elemzések

(Folytatás)

(Nyolcadik közlemény.)

[1. A lopás, mint jellegzetes gyermek- és ifjúkori rendellenesség. — 2. Gyakorisága. — 3. Példák. — 4. A lopás lélektani elemzése. — 5. A kleptománia. — 6. A lopások egyes fajtái, indítékai.]

1. A serdülés és fiatal kor különböző lelki rendellenességeit és hibáit tárgyalva, hasznosnak ítéltük ezeket a gyermekkor rendellenességeivel együtt venni vizsgálat alá, hogy így ugyanazon hibáknak és visszasságoknak előforduló eseteit jól összehasonlíthassuk egymással a gyermekkor és fiatalság életszakaszaiban. Ezen törekvésünk első állomásán a leggyakoribb fejlődéskori rendellenességet, a hazugságot elemeztük megelőző közleményünkben. Alább következő fejtegetésünket egy másik, hasonlóképen gyakori rendellenesség megvilágításának szenteljük, mely szintén sok panaszra ad alkalmat a nevelőknek és szülőknek: ez a *lopás* gyermekkori és fiatalkori jelensége. Miután vizsgálódásunk alapelveit megelőző közleményeinkben már részletesen kifejtettük, most szokott módszerünk segítségével egyenesen és közvetlenül rátérhetünk jelen problémánk legfőbb pontjainak megvilágítására.

A gyermek- és fiatal korban mutatkozó lopásoknak lélektudományi vizsgálatában a következő főbb szempontok domboznak ki: a) a lopások gyakorisága; — b) a lopások értelme-

zése az egyes esetek indítékai és okai szerint; ez a fejezet tartalmazza a legtöbb részletet a lopások lélektanában: — c) a lopás mint kisgyermekkorai jelenség, mint hiba és mint bűnözés; — d) különbség a gyermekkorai és fiatalkori lopási esetek jellegzetességei között; — e) viszonya a zuhlottság fogalmához; — f) a lopások megelőzése és a javító-nevelői eljárások. — Mint e felsorolásból láthatjuk, a lopások sok kérdést vetnek fel a lélekбúvár és nevelő számára; e kérdések egymással szoros kapcsolatban vannak és ezért nem is választjuk szét mindenütt tárgyalásukat, hanem ott, ahol szükségesnek látszik, összekapcsoljuk őket, pl. a lopásra vonatkozó nevelői eljárásokat az egyes esetek vagy részletkérdések kapcsán érintjük, mert tárgyalásuk így látszik legalkalmasabbnak. Számos példát is szövünk bele fejtegetésünk menetébe, épúgy, mint azt a hazugság elemzésénél tettük; e példák azonban nem tartalmazzák a gyermek- és fiatalkori lopásoknak egészen egyszerű és mindennapi eseteit, mert ezeket olvasóink úgyis jól ismerik az életből, hanem olyan egyéniség-, képeket, vagy életsorsot, eseménysorozatokat törekedtünk példatárunkban felsorakoztatni, amelyek bonyolultabb lelki életre mutatnak és amelyeknek megoldásai a mindennapi eseteket fölűlmúló nehézségeket tartalmaznak. Az egyszerű, közönséges, mondhatnánk: „normális“ lopási esetek lélektani kérdése az alább következőkben úgyis magától megvilágosodik és annak lelki lepergése, mechanizmusa nem jelent nagyobb problémát a nevelői gondolkodás számára.

2. A gyermek- és fiatalkori lopások *gyakorisága* vetekszik a legelterjedtebb hibának, a hazudozásnak gyakoriságával. Ha a statisztikát megkérdezzük, a felelet ugyanaz lesz, mint amit az általános benyomáson nyugvó közvélemény is mond: a gyermek- és ifjúkori bűnözések között a lopások foglalják el a főhelyet. Ez a megállapítás annál súlyosabban esik a latba, mint-hogy tudvalevően a nyilvánosságra kerülő bűnesetek itt is csak a kisebb részét (talán 30%-át) teszik a valóságban megtörténő hibáknak és bűnöknek. A magyar gyermekekről és fiatalkorúakról oly statisztika nem áll ezidőszereint még rendelkezésünkre, amely a lopások gyakoriságának összehasonlítását lehetővé tenné más kihágásokkal; ehelyütt közöljük egy németországi tanulmány¹ hasonló adatkimutatását. Eszerint az 1913—1927 évek között a németországi *büntettes* fiatalkorúak törvényellenes cselekedetei között a legelső helyet foglalja el (28 ezernél több eset!) a lopás, melyet aztán meg sem közelít számára a nyomban utána következő súlyos testi sértés büntette (6500-nál több eset), míg harmadik helyen ismét a lopáshoz közelálló és tőle csak jogi szempontok szerint megkülönböztetendő sikkasztás esetei szerepelnek (2700-nál több), továbbá a csalások (1700-nál több) és a rablás büntettei (136 eset). Ugyanez a statisztika

¹ Die Kriminalität der Jugend. *Pharus*. 1930. 227. 1.

rávilágít az itt felsorolt hibák és bűnök jellegzetes összefüggéseire is, vagyis arra, miképpen függ a különböző bűnözések gyakorisága a társadalmi helyzettől, különösképpen pedig a társadalom válságaitól (nyomor, munkanélküliség.) A fentebb közölt számok ugyanis 1913-ból származnak és az akkori Németország társadalmi állapotára engednek következtetést vonni. Ha az 1913.-i adatokat összevetjük a jelzett bűneseteknek 1923.-i statisztikájával, megdöbbentő eredményre jutunk. A háború utáni válság ugyanis, tudjuk, az 1923. év körül érte el tetőfokát. Ebben az évben a német fiatalok bűnesetei ugrásszerűen emelkedést mutatnak a 10 évvel előbbi állapothoz képest. A lopások száma (kerekszámokban) 63.000-re, a sikkasztásoké 3200-ra emelkedett, míg a csalásoké némi csökkenést mutat (1500), hasonlóképpen a rablásoké is (81). Viszont az 1927.-i összeállítás örömdetes javulást mutat: a lopások száma 12.000-re olvadt le, a sikkasztásoké 1100-ra, a rablásoké pedig 40-re. Tudjuk, hogy a statisztika adatai csak úgy érnek valamit a lélektani értelmezés számára, ha a bennük foglalt jelenségeknek *okait és körülményeit* is számításba vesszük, mégis már maga az adatoknak ez az emelkedése és csökkenése, egyedül a gazdasági helyzettel kapcsolatba hozva is, sok tekintetben fontos és meggyőző. Felvilágosít ugyanis bennünket egyrészt arról, hogy a lopás a *leggyakoribb* fiatalkori bűntett, — másrészt arról, hogy a lopás jelensége és gyakorisága önmagában még nem jelent semmit, hanem csak a körülményekkel, a társadalmi helyzettel együttesen, melyek között a fiatalok élnek.

Ha a gyermekek és serdülőkorban levő fiatalok írásbeli, vagy szóbeli *vallomásait* tekintjük, akkor is arra a következtetésre jutunk, hogy gondolatvilágukban igen nagy helyet foglal el a bűnözések sorában a magántulajdonnak és az ellene elkövetett cselekményeknek a kérdése. *Busemann*¹, vizsgálva a fiatalok anyagi dolgok birtoklása iránti hajlamait és az ezekkel összefüggő gondolataikat, arra a megállapításra jut, hogy különösen a falusi fiatalság gondolatvilágában az anyagi javak igen nagy teret foglalnak el. A lopást a 12—13 évesek önként nagyon gyakran emlegetik írásbeli vallomásaikban. Ennek okát *Busemann* a kamaszének sajátos lelki *gátolatlanságában* látja; a lopást ezeknél „a pénzkeresés egyik előfokának is tekinthetjük”; a pénzkeresés pedig általában közelről érdekli őket. Hasonló eredményekre jutunk akkor is, ha a fiatalok munkánemzedéknek felfogását elemezzük a „bűnről és bűnhődésről”, mint azt *M. Kelchner* tette egyik munkájában.² A társadalmi vagy jogi bűnözés fogalma náluk legfőképpen a lopást, az idegen javak jogtalan megkívánását és eltulaj-

¹ Die Jugend im eigenen Urteil. 1926, 132—133. 1.

² Schuld und Sühne im Urteil jugendlicher Arbeiter und Arbeiterinnen. 1932. 44—49. 1.

donítását jelenti, melyre azonban legtöbb esetben találnak mentő vagy enyhítő körülményt, még pedig a nélkülözésben. Hogy a lopás és a hozzá hasonló bűntettek oly nagy helyet foglalnak el a gyermekek és fiatalok gondolatvilágában, önvádjaiban és rendellenes viselkedéseik sorozatában, annak lélektani okát nem nehéz megtalálni. Ez az ok a mi erkölcsi és társadalmi felfogásunkban gyökeredzik. A magántulajdon tisztelete oly alapvető erkölcsi elv, — a valláserkölcsi élet kódexének, a tízparancsolatnak is egyik sarkalatos követelménye, — az új nemzedék kora gyermekségétől fogva oly hathatósan igyekszünk a magántulajdon tiszteletbentartására ránevelni, hogy erkölcsi felfogása e tekintetben különösen érzékenyé válik. „Becsületes“ embernek is, a közfelfogás szerint egyik fő tulajdonsága az, hogy nem nyúl a máséhoz, — valamint „erkölcsösnek“ is főképen azt nevezzük, aki a nemi élet terén nem követ el semmilyen hibát. Nevelésünk, közfelfogásunk tehát e két erkölcsi követelményt állítja előtérbe s így nem csodálkozhatunk, ha a fiatal nemzedék erkölcsi megítélése is elsősorban a lopásra és a nemi erkölcstelenségre irányul.

3. Mielőtt a lopás és a hozzá hasonló hibákra, azok fajaira és értelmezésére áttérnénk, néhány példát írunk le, oly eseteket, melyek nem tartoznak a legegyszerűbbek közé hanem némi összetettséget, bonyolultságot sejtetnek a cselekvésben. Elhagyjuk továbbá a lopásnak oly esetét, melyek már a *büntettek* (kriminalitás) körébe tartoznak. Ezekről később fogunk szólni, hasonlóképen a *fiatalokori bandák* tevékenységéről is.

(1) „Jóskai barátaitól az iskolában különféle dolgokat lopott; és sajátságos, hogy otthon nem nyúl semmihez. Igaz ugyan, hogy többször próbára tették már, de soha nem esett bele a kelepchébe“ — referál fiáról a tanácsadóban édesanyja. Lélektani vizsgálat következik, melynek eredménye a következő: J. nemcsak a társait lopta meg, hanem otthon is elkövetett kisebb-nagyobb lopásokat, azonban tudta, hogy kelepcek vannak számára felállítva s ezért nagyon óvatos volt. A vizsgálat azt is tisztázta azonban, hogy a gyermek milieuje egyáltalán nem megfelelő és nem alkalmas a gyermek erkölcsi nevelésére. Ennek következményeképpen a tanácsadás oda irányult, hogy a nem megfelelő otthonból jobb környezetbe kell a gyermeknek kerülnie. Ugyanez a megoldás volt szükséges J. pajtási körére nézve is; kiderült ugyanis, hogy az otthontól az iskoláig vezető úton, de magában az iskolában is J.-t romlottabb gyermekek vették körül, akik nemcsak a lopásra tanították meg, hanem a szülőkkel való ellenkezésre, sőt a bosszúállásra is. A lopások úgylátszik ennek a bosszúállásnak álcázott megnyilvánulásai voltak.

(2) Oszkari édesapja azzal a panasszal él, hogy a fiú olyan mint a szarka, mindent ellop, ami nincs valamiképpen megrősítve és leszögezve. A közelebbi vizsgálatból kiderül, hogy először is O. csupán édesapjától tulaj-

¹ Hanselmann: Erziehungsberalung, 43. l.

¹ Hanselmann: Erziehungsber. 37—38. l.

donít el dolgokat, másodszor csak olyasmit lop el, amiről tudja, hogy apja annak nagy értékét tulajdonít és harmadszor, kiderül, hogy *O.* nem mindig folytatja ezt a tevékenységét, hanem csak időközönként, bizonyos „szezonokban.“ A szezonok pedig nem egyebek, mint egy-két heti idő a bizonyítványok kiadása előtt. Az elkeseredett apa azzal fenyegetőzött, hogy fiát szigorú intézetbe adja, ha meg nem javul. Mielőtt ez bekövetkezett volna, a vizsgálat kiderítette, hogy *O.*-ban tulajdonképpen egy egészen más tendencia és vágyódás dolgozik, az t. i. hogy mindenáron szeretne a szigorú otthonról szabadulni. A nevelői tanácsadó elérte azt, hogy *O.*-t legalább egy-ideig idegen helyen adják iskolába, hogy ezen titkos és tudattalan vágyak teljesedésbe mehessenek. Az idő múlásával a nevelői tanácsadó *O.* fejlődéséről csak jó értesüléseket szerez. Mikor ez az eset történt, *Oszkár* 12 éves volt; jelenleg 20 éves és mint gépészmérnöki rajzoló jó állásban van.

(3) Váratlan esettel kapcsolatban kiderült, hogy *Hedvig*¹ lopásokat követ el. *H.* 13 éves és jó tanuló. Mind a szülők, mind a tanító meg vannak lepve, amikor a pszichológiai vizsgálatból kiderül, hogy *H.* apró lopásokat már több éven keresztül oly ügyesen elkövetett, hogy senkinek sem volt róluk sejtelve. Ugyancsak ez a vizsgálat azt is kideríti, hogy *H.* lelkialkatában a legfőbb rugó bizonyos hiúság, vagyis inkább érvényesülési vágy, s ez okozza, hogy egy küssé a társai előtt szégyenli, hogy apja egyszerű szabómester s így az előkelőkkel nem mérkőzhetik társadalmi presztizs dolgában. *H.* korához képest erősen fejlett és csinos leány, aki mintegy kettős szerepben élt idáig: kifelé mint jó gyermek és jó tanuló nyerte el környezetének tetszését, befelé élve azonban nagy vágyakat táplált, híressé *csart* válni s a világban valami nagy dologgal feltűnni. A nevelő tanácsadónak bevallja, hogy minden vágya az, hogy moziszínésznő lehessen. *H.* legnagyobb meglepetésre sem a tanácsadó, sem a szülők nem ellenzik mereven és elvileg ezt a hajlamát, melyet ő eddig csak magának mert megvallani; sőt a tanácsadó rendszeres színiiskolai kiképzést is javaslatba hoz, azzal a kikötéssel azonban, hogy egyelőre ki kell képeznie magát valamilyen szakmában. A tanácskozás folyamán kiderült, hogy *H.*-nek leginkább női szabósághoz volna kedve, helyesebben ez az a foglalkozás, melytől legkevésbé írtózik. A leányt szülői valóban egy jól vezetett üzemhez szerződtetik, amellet az iskola-év végéig levegőváltozás címén egy más alkalmas helyen járattják iskolába. *H.* a tanonc-időt kitünően megállja; természetesen szabadideje pontosan szabályozva van, felügyelője egy nagyon derék és okos asszony, aki azelőtt a színháznál volt állásban. Ez a felügyelő úgy osztja be az időt, hogy *Hedvig*nek jut alkalma színház és mozilátogatásokra, sőt belekezd a színésznői kiképzésbe is. Azonban mi történik? *H.* egyre inkább kedvet kap a női szabósághoz és néhány év elmultával önállóvá válhat. Jelenleg mikor a tanácsadó e sorokat írja: *H.* 24 éves, pályafutásában nagyobb zökkenők nem voltak, állásban van, tudniillik egy nagy áruházban egy szakosztálynak a vezetője. Megelégedett, rendes életet él.

(4) A 12 éves *Henrik*¹ nagyon jó, engedelmes, minta gyermek volt mindaddig, míg a szülők fel nem fedezték, hogy már évek óta kisebb-nagyobb

¹ *Hanselmann*, i. m. 31. l.

¹ *Hanselmann*: i. m. 58. l.

összegeket csen el szülőinek a pénztárcájából. Képzeltető a szülők megrökönyödése és kétségbeesése a mintagyermeknek „kettős szerepe” miatt. A nevelési tanácsadó, mint minden lopásnál itt is a következő négy kérdést teszi fel: Mily gyakran? Kitől? Mit lopott a gyermek? S végül, mit tett az ellopott pénzzel? A további vizsgálat kiderítette, hogy Henrik sem azért lopott, mintha rászorult volna, sem nem kleptomániás, hanem — *kompensációból* követte el a terhére rótt eltulajdonítások egész sorozatát. Henriket ugyanis szülei papnak szánták, ő azonban ehhez semmiféle kedvet nem mutatott. Többször már kisebb-nagyobb összegeket félretett magának az előző években is, azzal a be nem váltott céllal, hogy Ausztráliába utazzék. Persze az utazásból semmi nem lett, az összegyűjtött pénzt pedig apró, mindennapi célokra költötte el. Minthogy a szülők, sőt a helybeli tanító is állhatatosan kitartottak amellett, hogy Henriknek papnak kell lennie, a fiú lelkében az eltávolodás és a kettős élet egyre mélyebbé vált. A lopásnak a magyarázata ezen előzmények után abban az egyszerű törekvésben keresendő, amelyet a nagy nyomás alatt álló gyermekeknél és fiatalkorúaknál általában megtalálunk. Minél nagyobb ugyanis a szigorú nevelés nyomása, annál könnyebben és erősebben tör ki a növendék lelkéből az ellenkezés, sőt a lázadás visszahatása. Ez a lázadás azonban igen sokszor maszkírozott formát ölt, *álarc alá búvik, és így keres kárpótlást és kielégülést magának.* Hasonló esettel állunk szemben azoknál a gyermekeknél, és serdülőknél, akik a túlságosan nyomasztónak érzett nevelői légkörből másképp menekülnek el: ez a szökés és kóborlás (vagabondage). A szökés azonban nyílt és nem álcázott formája a menekülésnek, míg a lopás egy különleges és álcázott védekező reakció.

5. Részletesen kidolgozott személyi képet nyújtanak a genfi *Rousseau-Intézetnek*, valamint az amerikai „*lelki klinikáknak*” tanácsadó szervei, melyekhez hasonló munkát fejt ki a budapesti *Gyermeklélektani Intézet* is. Egy ily leírást közlünk e helyen, példa gyanánt, a genfi tanácsadó műhelyéből; a példa szintén a gyermekkori lopás eseteit tartalmazza.¹ Azért fordulunk külföldi példához, mert egyrészt meg akarjuk őrizni az érdektelen távolságot, másrészt pedig az elemzés, a lelki oktatás és véleményadás oly tökéletesnek, alaposnak és valódi lélektani érzéssel kidolgozottnak látszik benne. — *Rezső* 12 éves korában kerül először a nevelési tanácsadó vizsgálati helyiségébe. Kissé soványnak, fejlődésben elmaradtnak látszik, halvány, de figyelő és gondolkozó tekintetű fiú. A Tanácsadóba nem a szülei, hanem az az idősebb rokona (nagynénje) vitte be, akinél a gyermek eddig nevelőben volt. Félénken, leverten üldögél *R.* a vizsgálati teremben, és fejét lehajtva hallgatja azt a bűnlistát, melyet a szigorú nagynéni a pszichológusok előtt fejére olvas. A felsorolásban a főhelyet a *hazugság* és *lopás* bűnei foglalják el; a fiú ellopott egy kitömött egeret, egy sapkát és már 8 éves korában eltulajdonított kisebb mennyiségű pénzt, mikor bevásárolni küldték. A nevelő (nagynéni) vallomásából az is kiderül, hogy a gyermek nevelése meglehetősen „szigorú” elvek szerint ment végbe eddigelé: *R.* betegségét (enuresis) úgy vélte megjavítani, hogy vele mosatta ki a bemocskolt

¹ *M. Loosli-Usteri: Ein seelisch verwahrlostes Kind. Psychol. Rundschau. Basel. 1931—32. 327—330 1.*

fehérmeműt. Egyéb büntetések is sűrűn kijutottak R.-nek, minők pl. az eltiltás a társaival való játéktól, vagy az ágyba való lefektetés időn kívül stb. Meg kell még említenünk azt a körülményt is, hogy a kis R. egyetlen gyermeke szüleinek és 12 éves koráig már több helyen volt nevelésben. A nagynéni előadásából azt a benyomást merítette a tanácsadó, hogy ő már rég megunt a gyermekkel való vesződéséget és mintegy le akarja rázni magáról a nevelésnek gondjait. A környezettanulmány is arra a következtetésre vezetett, hogy a gyermek nincs lelkületének megfelelő milieub: túlságosan sokat kívánnak tőle és semmilyen igazi „megértésben“ nincs része — tanácsadó kikérte R. tanítóinak véleményét is. Az egyik (jelenlegi) tanító nézete szerint R. *nem őszinte* gyermek és állandó ellenőrzésre szorul. Tény, hogy R.-t két ízben *lopáson* érték: egy zsebkést és egy sipkát tulajdonított el tanuló társaitól; ezek bebizonyított esetek, de hasonlók „gyakran“ előfordulnak. R. azonban csak akkor vallja be ezeket a hibákat, ha világosan rábizonyítják őket, egyébként nem. Hibái miatt megbánást nem mutatott soha. Társai nem kedvelik, főképen azért nem, mivel a nyerő esélyeket nyújtó játékot azonnal abbahagyja, mihelyest nyer, veszíteni semmiképen sem akar. R. iskolai előmenetele jó, ámbar a tanítás alatt nem figyel, hanem a pad alatt játszik. — R. résztvett egy nyári szünidei táborozáson is. Ennek a vezetője már kissé kedvezőbb véleményt adott a gyermekről. Eszerint R. a táborozás kezdetén újra beleesett ugyan a lopás hibájába (egyszer), de csakhamar úrrá lett e hajlamán, aminek talán az volt az oka, hogy megtudta: ha a táborban lopás fordulna elő, akkor az ő holmiját át fogják vizsgálni. Előhaladást mutatott R. magaviselete a társaséletben is: gyorsan alkalmazkodott a társasélet követelményeihez és részt vett a közös tevékenységekben. Hasonlóképen kedvezőbb volt egy harmadik tanítónak R.-ről rajzolt képe annál, melyet a nevelő nagynénitől nyertünk. (E vélemények eltérései mellesteg arról is meggyőzhetnek bennünket, mennyire ingatag és bizonytalan valami az emberismeret. A szóbanforgó gyermekeknek csupán főbb rendellenességeit, pl. a lopást írják le az egyes megfigyelők egyformán, de azoknak értelmezésében is már nagyon eltérnek egymástól). A harmadik tanítói vélemény szerint R. alapjában jó természetű, de „nehezen kezelhető“ gyermek; dacolásra hajlamos, de ha barátságosan bánnak vele, akkor egy ideig engedelmes és jó viseletű. Persze van még egy rossz hajlama is: ez a lopás és a hazugság hajlama. — Ezen első tájékozódás után már kialakult a tanácsadónak valószínű véleménye R.-ről: *ez a gyermek szeretet és megértés nélküli környezetben nőtt fel; különösségei és hibái épen onnan származtak, hogy eredeti szeretetigénye és szükséglete soha kellő kielégüléshez nem jutott* és így egész lelki fejlődése ferde irányt vett. Ezt a feltevést igazolják a gyermek többi személyi adatai. R. szüleinek házassága felbomlott; a válás után a gyermeket a bíróság az anyjának ítélte nevelésre; az anya azonban, mivel dolgozó nő volt, nem viselhette gondját a kisgyermeknek, hanem idegen nevelőre bízta. Ez az anya, kit a tanácsadók csak leveleiből ismernek, nem látszik nagyon intelligensnek. Egyke-gyermek, — elvált szülők gyermeke, — idegen, meg nem értő környezetben felnövekvő gyermek: ez oly lelki kép, amely eleve valószínűvé teszi a rendes átlagtól eltérő lelki fejlődést, a gyermeki lélek valamilyen fogatkozását. Ha R. lélektani vizsgálatait tekintjük, ugyancsak hasonló következtetésekre jutunk. A próbák

és vizsgálatok eredményét abban foglalták össze az intézeti lélekbúvárok, hogy *R.* nem szenved beteges képzeleti működésben, nem is erkölcsi gyengeségből hazudik és lop, hanem mert úgy érzi, hogy őt környezetéből valaki nem szereti, — talán gyűlöli, — hogy a környezet figyelmét magára vonhatja különös tetteivel; vagy pedig azt mondja magában: „*En hozzám senki sem jó, engem senki sem szeret, — tehát én is rossz leszek*“ (*Ressentiment*). A további vizsgálatok is a gyermek lelki szerkezetének ezen említett fájó pontját, a szeretethiányt, emelték ki és világosították meg (*Rohrschach-teszt*): *R. szeretetre vágyó természet*, aki nemcsak igényli a szeretetet, de tudna szeretetet nyújtani is.

Ami *R. lelki gyógyulásának menetét* illeti az első lépéseket éppen abban az irányban kellett tenni, amelyben a legnagyobb szükség és hiány mutatkozott. A tanácsadás *R.-t* egy nevelőnőre bízta, aki úgy látszik, ügyes tapintattal és valódi szeretetteljes odaadással pótolta azt, ami *R. gyermek-ségéből* eddig szerencsétlenül kiesett: az anyai gondoskodást, az anyai lelkületet. *Gertrud Schwing* írja¹ tanulságos kis könyvében, hogy még a leg-súlyosabb elme- és kedélybeteg is hozzáférhetők az „anyai” odaadás, hozzáfordulás, szeretet számára: „Tevékenységet azért koronázta siker, mivel, mint később erre rájöttem, a betegeknek szinte ösztönszerűen éppen azt adtam, ami hiányzott az ő életükből: az anyai lelkületet (*die Mütterlichkeit*)” „Minden betegem (tudathasadásosak), — mondja egy más helyen — a leg-mélyebb értelemben véve anya nélkül nőtt fel...” Az anyai lelkület lényege pedig abban áll az író szerint, hogy „a mások sorsát fontosabbnak tartjuk a magunkénál. Erre csak olyan nők alkalmasak és képesek, akik maradék nélkül hitvallást tesznek női hivatásuk mellett.”¹ Az itt elemzett eset is hasonló gondolatokat kelt bennünk. *R. lelki gyógyulása* is azzal indult meg, hogy egy anyai lelkületű nő vette őt pártfogásába, gondozta, sétálni vitte, játszott vele stb., — sokszor a pusztja jelenlét is már elegendő a lelki kapcsolathoz, — és így lassan-lassan helyre kezdett állni *R. lelki* egészsége. Jellemző az idézett ismertetésnek az a megjegyzése, hogy „amíg ennek a nevelőnőnek hatása tartott, addig *R. életében* minden jól alakult.” Az iskolában is rendesebben viselkedett *R.*, sőt az is kiderült, hogy a sapkalopás is másképpen történt, mint kezdetben feltételezték: *t. i. R.* csak azért vette el a barátját, mert a saját sapkája elveszett; a többi lopásokról is kijelentette a tanító (az első vallomástevő), hogy nem megfigyelt tényekről van szó, hanem csak feltevésekről... Ez a javulás, sajnos, csak rövid ideig tartott. A valódi anyai lelkület sugárzó nevelőnt hivatása elszólította *R.* mellől s a gyermek visszakerült anyjához. Ennek a körülménynek következményei csakhamar mutatkozni kezdtek: *R.* engedetlen lett, az iskolai és egyéb órákra rendetlenül kezdett járni, újra lopásokat követett el; ingerlékenység, dacosság járult még a felsorolt kedvezőtlen tünetekhez. *R.-t* további sorsa egy falusi nevelőintézetbe vezette, hol szintén nevelési nehézségeket okozott kezdetben (nehezen szokott meg, menekülési kísérletek), míg végre két évi együttélés és gondos nevelés visszaadta őt önmagának; minden eredmény megvolt reá, a nevelési idő végén, hogy *R.*, mire felserdül és fiatal

¹ Ein Weg zur Seele des Geisteskranken. 1940. 8. 1.

¹ U. o. 32. l.

emberré válik, a társadalomba nagyobb nehézségek nélkül bele tud majd illeszkedni. Ezt a. nevelőintézet megértő légkörének fogja köszönni.

(6) *Mária*¹ 15 éves és az ellene a panasza, hogy egy rövidírás üzletben keztyűt lopott, a gyanút pedig egy barátnőjére terelte. A barátnőről kiderült, hogy teljesen ártatlan és pontos alibit tud igazolni. M. előélete semmi oly adatot nem tartalmaz, amelyből ezt az egyszeri és teljesen érthetetlen lopást meg tudnánk magunknak magyarázni. Mindig jó tanuló volt, sem otthon, sem az iskolában nem tartozott sem a feltűnő, sem a nehezen nevelhető, sem az ideges gyermekek közé. Egyetlen támpontnak az a fiatalember mutatkozott, aki udvarias formák közt és a szülők tudtával a leányt néha-néha az iskolából hazakísérte. A körülmények további vizsgálata azonban a fiatalember szerepét is tisztázta; a fiú semmit sem tudott a leánynak lopási szándékáról és egyébként sem mutatott viselkedése semmi gyanútkelítő mozzanatot. És mégis, öbenne volt a kérdés megoldásához a szükséges körülmény. M. ugyanis *feltékenységből* követte el tettét; barátnőjére volt féltékeny s őt akarta a keztyű-lopás vádjával kellemetlenségbe keverni, illetve rajta bosszút állani.

(7) *Alfréd* története¹ szintén fiatalkori lopásoknak a láncolatát tünteti fel. Az iskolában jó tanulónak bizonyult, feltűnt azonban, nyugtalan és felületese természete. Az iskola befejezése után szülei Alfrédet egy kereskedőhöz adták tanoncnak, ahol szerencsétlenségére a legrosszabb példák hatása alá került, gazdájá maga is különféle szabálytalan manipulációkba keveredett, az üzlettől meg is kellett emiatt válnia. Alfréd új főnöke már korrekt egyéniség volt ugyan, de úgy látszik, az előző helytelen példa hatását nem tudta Alfréd lelkében közömbösíteni. Alfréd ellen az első kifogás akkor merült fel, mikor gazdája rájött, hogy egyes vevőknek ingyen „adott el” apró édességeket s mint később mondotta, ezt jószívüségből tette a szegény emberek iránt. Ezeket a hibákat más hasonlóak követték: Alfréd meghamisította társainak munkakönyvét (az ő javukra), majd 100 márkának és az üzleti kerékpárnak eltulajdonításával elszökött. A rendőrség egy kiránduló diákcsoport élén bukott rá, akiket ő kalauzolt. E kaland vége hat heti elzárás lett. Kiszabadulva Alfréd következő évben ismét beleesett eredeti hibájába az üzletben egy csomagot bíztak reá, amelyet ő nem a postára vitt, hanem a szemétkbe dugott, miután a bélyegilletéket édességekre elköltötte. A szülőktől kapott megtérítést sem fordította teljes egészében a kártérítésre, hanem belőle majdnem a felét ismét eltulajdonította. Alkalmazását el is vesztette, és így került a nevelési tanácsadóba. A szülők panaszaiból és Alfréd életrajzi adataiból kiderül, hogy nevelési nehézségek nála sohasem mutatkoztak. A szülői házban szeretetreméltó és kedves volt és a későbbi időkben is, különösen büntetése után. Szülei előtt mély, megbánást mutatott melynek őszinteségében nem kell kételkedni. A bánat mellé a szegényérzet is járult: ha idegenek jöttek a lakásba, A. azonnal visszahúzódott, és nem akart az idegenek előtt mutatkozni. Szigorú édesapja előtt ejtett szavai igen jellemzőek: „Üssön agyon édesapám, de nem tudtam másképp cselekedni.” A vizsgálatból Alfréd egy intézetbe került, ahol róla előjárói és nevelői na-

¹ *Türk*: Der jugendl. Ausreisser, stb. i. h. *Pharus*, 1930. 129. l.

¹ *Schröder*: Kindl. Charaktere. 153. kk. 11.

gyon kedvezően nyilatkoztak. Ujra megnyilvánult szeretetreméltósága, engedelmissége (ez az utóbbi egy kissé túlzottnak mutatkozott), cselekvéseiben korrekt volt s a rábízott dolgokat mindig pontosan elvégezte. Az intézeti jellemzés kiemeli szinte túlzott ndvariaságát és lelkiismeretességét. Ha szülei, vagy ismerősei meglátogatták az intézetben, szótlanul és elfogódva ült közöttük és szemmelláthatóan megkönnyebbedett, mikor távoztak. Másfél év kitöltése után elhagyta az intézetet s mint kereskedő tanonc egy más városban új életet kezdett. Ezen új életben egyelőre csak az a kifogás merült fel ellene, *ogy kollégáinak kisebb-nagyobb szabálytalanságait szívesen leplezi, továbbá, hogy nagyon könnyen befolyásolható és szuggerálható*; más fogatkozásoknak nem lehetett előfordulniok, mert a tanácsadó úgy értesült, *hgy Alfréd csakhamar az illető üzletnek főnökévé lépett elő.*

(8) *Emil* 18 éves korában kerül először alaposabb vizsgálat alá a nevelésügyi tanácsadóban.¹ A panasz ellene az, hogy különösen az utóbbi időben a tulajdon elleni vétségek egész sorozatát követte el (lopás, csalások, kölcsönzés, stb.). A vizsgáló kérdésére adott szülői válaszokból kiderült, hogy Emilt az édesanyja alaposan elkényeztette; az iskolában jó tehetség mellett teljes érdektelenséget és hanyagságot tanúsított, de ha valami érdekelte, ügyes volt és találekony. Az anya szavai szerint igen „jó” gyermek volt, vagyis könnyű volt nevelni, nagyon könnyen befolyásolhatónak és engedelmesnek mutatkozott. Ez a tulajdonsága azonban úgy látszik, mind a jó, mind a rossz irányban egyaránt érvényesült. Viselkedése attól függött, milyen baráti kör vette körül: jó és rossz társaknak szuggerációja egyfolyán hatott rá. Már 8 éves korában több apró lopást követett el, így pl. egy ismerős családnál zsebtolvajlást, majd pedig iskolatársainál hasonló kis vétségeket. Már mint iskolás gyermek „hiú” volt, azaz *nagyon igyekezett arra, hogy mindig csinos ruhában járjon* s a valóságot hengegással igen sokszor megtoldotta. Mielőtt az intézetbe került, híre járt, hogy baráti körét családjának mesés gazdagságával kápráztatta el, állítólagos gazdag menyasszonyról beszélt és magánautójáról, stb. Természetesen, mind a menyasszony, mind az autó csak a holdban létezett. Iskolái után anyja egy nagy üzletben helyezte őt el, ahol Emilt a következőkép jellemezték: intelligens, de nagyon hanyag tanuló, főhibája, hogy mindenkitől pénzt kér kölcsön. Ezeket a fogatkozásokat később még súlyosabb vétségek is követték. Ezek a vétségek hazudozásban, sikkasztásokban és lopásokban állottak, amelyekkel Emil főképen gazdját károsította meg. Dicsekvő, sőt hengegő magatartása, továbbá jókedvű és optimista magatartása ebben az időben is feltűnt környezetének, de különösen feltűnt az, hogy sem állásban, sem társadalmi helyzetében megbízható nem volt. Apró lopásait nagy ügyességgel valósította meg mindaddig, míg végül a rendőrségre nem került. A bíróság Emilt elzárásra ítélte, melynek kitöltése után láthatóan minden megjavulás nélkül tért vissza a társadalomba. Anyja szükségesnek látta, hogy más városba helyezze őt el, ami meg is történt. Emilnek első dolga volt új helyén olyan névjegyeket csináltatni, amelyek messze estek az ő valódi mivoltának a tükrözésétől, majd nagyobb összegeket vett kölcsön s ezekkel iparkodott üzletet csinálni. Mint *szédelő és munkakerülő* jutott el a nevelési tanácsadóba, ahol egyéniségét és viselkedését alaposan sikerült kivizsgálni.

¹ Schröder: u. o. 156 kk. II.

(9) A 17 éves *Tóni*¹ kétszer autótolvajlásán érte a rendőrség. *T.* a lopott autóval műkedvelő kirándulásokat rendezett a környékre, mind a két alkalommal egyedül. A gimnáziumból harmadik osztályos korában azzal bocsátották el, hogy tanulása alkalmatlan; Az atyja egy más városban kereskedő-tanoncnak adta *T.*-t és itt volt a baj kiindulópontja. A fiú ugyanis *semmikép sem érezte jól magát a kereskedői pályán*, amelyre, úgy látszik, megkérdezése nélkül adták. A nevelési tanácsadóban megvallotta, hogy mindenáron autóversenyző, vagy autókereskedő szeretne lenni. A szigorú apai határozottan ellenezte fiának „lehetetlen“ hajlamait, a tanácsadó rábeszéléseire azonban engedett és valóban autózletbe adta gyermekét. Mikor ez a vágya teljesült, *T.* kifogástalanul viselkedett, eléggé kitartónak bizonyult és jó eredménnyel tette le vizsgáit. Mikor katonaságra került a sor, repülőnek jelentkezett és vágya teljesedésbe ment. Katonai szolgálata után mérnöki szakot választott és a technikai főiskolán kellő eredménnyel végzett. A tanácsadónak az a véleménye, hogy az apa és a fiú közül az igazi lélektani nehézségeket az előbbi okozta; minden remény meg van arra, hogy *T.* választott életpályáján jól megállja a helyét.

(10) *Türk*¹ közli a következő történetet. Egy német nagyvárosban egy tavaszi délután fiatalemberekből álló vidám társaság kapaszkodik fel a vicinális vonatra, hogy kimenjenek a közeli labdarugó mérkőzést megnézni. A fiatal emberek mindnyájan iparosok és kereskedők, vagy kis-alkalmazottak, akik jókedvűen mesélik el az előző éjszaka különféle élményeit. (A kirándulás vasárnap volt.) A fiatal embereknek egész viselkedése, megjegyzései meglehetősen cinikus hangmódban tüntették fel őket, de különösen nagy mulatságot keltett Jánosnak elbeszélése, aki előadta, hogyan lopott cigarettát a múlt éjjel a mulatozás színhelyén. Papirosból való karnevál-sipkáját ügyesen rátette a trafikosnő asztalán látható cigaretta-dobozokra, majd cigarettát kért tőle, mintha vásárolni akarna; a trafikosnő látva, hogy már egy doboz sincs az asztalon, azt hitte, minden cigaretta elkelt. János így biztosítva látta magát s a papiros sapkával ügyesen elemelte az alatta rejtőző cigaretta dobozokat. Az elbeszélést nagy nevetés követte s többen megjegyezték, hogy a trafikosnő megérdemelte sorsát, mert ostoba volt. János történetét nyomon követte egy másik elbeszélés egy hamis 50 márkáról, melyet Pistának sikerült ügyesen föl váltani. Ezek s a hozzájuk hasonló elbeszélések fűszerezték a fiatal emberek kirándulását, mindaddig, míg a mecca helyére nem érkeztek. Ekkor érdeklődésük és beszéléik természetesen teljesen a mérkőzés aktualitásai felé terelődtek. Az újságíró, aki ezt a beszélgetést egy német lapban terjedelmesen megírta, a következő megjegyzéssel fejezte be gúnyos előadását: „Igen, csak neveljük a testet minél erősebbre! Neveljük csak ifjúságunkat a sport imádatára! A lélek megmaradhat a csirkefogó-morál színvonalán. Így haladunk előre a magasabb kultúrfok felé!“

(11) Gyakori esetnek típusos példája *Ernő* aki kisvárosi fiú, atyja napszámos, anyja korán elhalt és Ernőt testvéreivel együtt árván hagyta. *E.*

¹ *Hanselmann*: i. m. 62. l.

¹ *Türk*: Der jugendl. Ausreisser, Dieb und Einbrecher. (*Pharus*. 1930. 21. kötet. 125. k. l.)

Kellő felügyelet nélkül nőtt fel és egy üzletben kisegítő szolgai állást vállalt. 17 éves korában mutatkozott élete folyásában az első törés: *tánciskola*ba kezdett járni és keresetén felül költekezni. Ez a líra vezette őt tovább a rejtőn: a mulatságokhoz szükséges pénzt apró lopásokkal fedezte. Szerencsére sikerült a hozzátartozóknak E.-t a züllés veszélyének lejtőjén idejekorán megállítani. A leventekiképzés idején elsajátított komolyabb életfelfogás és felelősségérzés szintén hathatósan elősegítették E. teljes megjavulását, aki jelenleg más munkahelyen van, ahol nem merült fel ellene komolyabb kifogás.

(12) *Pszichopata* lelki jelenségeket találunk a 17 éves *Etelnél*, aki kezűt, női kizárókat stb. lopott több ízben. Szülei és felmenő rokonai az iszákosság öröklődő terhét hagyták reá; iskoláit több ízben félbeszakította (iskolakerülés), és nem is fejezte be. Szexuális züllésre is mutatott hajlandóságot, korai önkielégítésekkel és nemi érintkezésekkel. Lopásait sem meg nem bánta, sem szégyenérzetet nem mutatott soha miattuk, — ellenkezőleg, teljes nyíltsággal és közömbösséggel beszél róluk, mikor a nevelői tanácsadó hozzá kérdéseket intéz. „*Kedélytelen*“ *pszichopata*nak látszik, kit alapos nevelés alá kell venni, vagy intézetben elhelyezni, ha további züllését el akarjuk kerülni.

(13) *Károly* 9 éves fiú. Egyetlen gyermek, szülei igyekeznek vele szemben a „modern pedagógia“ minden eszközével úgy hatni, hogy lehetőleg a legjobb nevelést biztosítsák számára. A gyermek ezen törekvéseit nem méltányolja, sőt egyfajta elhanyagoltságnak veszi azt a körülményt, hogy a szülők nem veszik észre őt akkor, amikor eleinte kezét-lábát reszketeti, később nyelvét öltögeti és annak ellenére, hogy az iskolában nagyon meg van elégedve vele a tanító, otthon egyre kibírhatatlanabb lesz; már a társai is kezdik észrevenni az iskolában és csúfolják felesleges mozdulataiért. A szülők elviszik orvoshoz, aki megállapítja, hogy a gyermek kissé vérszegény. Reszketései nem mulnak és már önmaga sem tud szabadulni azoktól, s hogy jobban észrevétesse magát és állandó szereplő legyen családjában, fényes pénzdarabokat kezd gyűjteni (el nem költi), majd pedig apja cigarettáinak egy részét a leglehetősebb helyekre csempészi. Iskolában is panaszkodnak ellene, ceruzák és üres füzetek tűnnek el. Mivel az osztálynak már előtte volt egy felderítetlen — később az ő betegsége alatt felderített — állandó tolvaja, közvetlenül még nem gyanúsítják, de a szülők mostmár minden eszközt megragadnak, hogy a gyermek betegségét megszüntessék.

Kezelés alkalmával először a rángatózások, a szem-, kéz-, láb-rángatózása szűnik meg, majd pedig egy napon örömmel jönnek a szülők, hogy a gyermek mindent bevaltott, és felháborodással vette tudomásul, hogy tőle az iskolában egy irónkészletet elloptak. Később megkerült a kézlet is és a fiú lopási rossz szokása úgy, „ahogy jött, el is mult.“

Vince 15 éves fiú. Másokat szinte szuggesztíve befolyásol, annak ellenére, hogy a hazugság sok alkalommal kézzelfogható nála, nem tudnak rá neheztelni és mindenki hisz neki. Eleinte véleményét másokra ráerőszakolva; hogy „erre neked nincs szükséged, de nekem azért kell,“ elveszi mások tárgyait, később pedig a kezdeti sikerein megindulva szenvedéllyel gyűj-

1 Az itt következő esetek dr. Nemes Elemér közlései.

ti apja ceruzáit, irodaszereket, dohánytálcákat, pipákat és rábírtja apját, hogy olyan helyekre vigye magával, ahol gyűjtőszenvedélyének megfelelő tárgyak állnak rendelkezésére. Ezeket a lopásokat eleinte csak rokonoknál, közelebbi ismerősöknél eszközölte, mert fontosnak tartja, hogy lopásait természetes eltűnéseknek vegyék, vagypedig ajándékszámban történjék maga a lopás. Később azonban, amikor már annyira jutott, hogy nem volt elegendő az amit környezetétől tudott megszerezni, látogatta az áruházakat, trafikokat, papírkereskedéseket és kizárólag valamiféle lezárt kisebb-nagyobb doboz eltulajdonítására törekedett. Feljelentették egy alkalommal az iskola igazgatóságánál. Az előkelő szülők igazolni igyekeztek, hogy a gyermeknek a tárgyakra *nincs szüksége* és szívesen megtéríti a kárt. Ezután került a sor a kezelésre. Kiderült, hogy 6—13 éves korig semmiféle játékot szülei számára nem vettek, mindig az elhasznált játékokat kapta meg testvéreitől, azokat azonban nem szerette és akkor határozta el, hogy *szerez magának külön játékokat*. — Szülei meglehetősen zsugoriak voltak, a gyermek pedig hajlamos minden szélsőségre és szinte lelki feszültséget érzett, hogy gazdaságuk ellenére neki nem vesznek új játékokat. Szuggesztív kezeléssel először fizikai fáradságát kellett megszüntetni és valósággal önmaga is kívánta, hogy valamiképpen hagyja abba megunt *kleptomániás szenvedélyét*. A lezárt dobozokat soha nem nyitotta fel és teljesen közömbös volt neki az is, hogy később szülei azokat tüzre vetették. Gyógyult.

(14) *István* 18 éves fiú. Érzelmi szélsőségekkel, erősen zavaró szexuális képzetekkel, hajlamos a hazudozásra. Túltengő érzelmeit érzelmős versekben vezeti le, melyekben gyakran szerepel főhősként édesanyja, akivel szemben külsőleg durva, minden tapintatot nélkülöző, de aki apja halála után minden anyagi támaszát jelenti. Az anya nem kifogásolja, hogy néha prostituáltakat keressen fel, sőt elbeszélése szerint pénzt ad ilyen célra a gyermeknek. 17 éves korában betegségbe esik, súlyos betegként fekszik napokon át. Gyógyulása után kapcsolata édesanyjával külső jelekben még jobban elhidegül. *Anyagilag szeretne a fiú független lenni anyjától*. Először kisebb kölcsönöket vesz fel, később otthon minden eladható tárgyat ellop, mely pár hónap múlva kiterjed olyan holmik eltulajdonítására is, melyeknek számára *gyakorlati értéke nincs*. Az ellopott tárgyakat rendszer nélkül halmozza fel és azt igyekszik ezzel elhitetni, mintha a gyűjtött dolgok számára igen komoly értéket képviselnek. *Hazudozásaival* bámulatosan leplezi lopásait, úgy, hogy még azokat is félre tudja vezetni, akik a jogos tulajdonukat tevő tárgyak visszakövetelésére jelennek meg anyja lakásán. — Fizikailag túlgyorsan kifárad és önmaga tiltakoznék lopásainak rendszeres megismétlődése ellen, azonban tudatában a lopási képzetek olyannyira szerepelnek, hogy önkénytelenül visszaesik és gyenge fizikuma mégjobban hajlamossá teszi arra, hogy az egész szervezet hiányérzéseit furfangosan kiesztelt lopásaival ellensúlyozza.

Kúra alkalmával fizikuma is javul, felesleges mozgásai megszűnnek és nem maradnak hatástalanul az éber állapotban adott szuggesztíók sem. Lelkileg átállítódik; eleinte kissé búskomorsággal küzd, később azonban ezen túltengését érzelmes verseiben vezeti le. — Vidékre kerül internátusba, semmiféle panasz ellene nem merült fel, teljesen meggyógyult, vissza nem esett.

(15) *Eszter* 13 éves leány, hárman vannak testvérek. Internátusba ke-

rül, — anyjának elkényszerített gyermeke volt és a többiek között kivételezett. Már a felvételtől tiltakozik a zárt nevelés ellen, egy alkalommal megszökik, visszakérülve az internátusba értesülnek a szülők, hogy a gyermek a padban található holmikat ellopja, később az érkező csomagokat társai között pénzküldeményekkel együtt felosztja és elbeszéli, hogy őt mennyire szeretik otthon, mert mindig írnak levelet és állandóan küldenek csomagot. Önmagának soha semmit nem tart meg és szinte propagálni igyekszik, hogy vele a szülők érzelmileg mennyit foglalkoznak.

Lopásait rendszeresíti, belsőleg azonban mindjobban szomorúság fogja el, mert otthonról kevesebb csomagot és levelet kap. — Hajlamos a melan-choliára és várja, hogy mielőbb észrevegyék megtévedését és nem tiltakozik az ellen sem, hogy az iskolát el kell hagynia.

Pszichés kezelés után lopásai a régi környezetben teljesen megszűnnek és szívesen tanul, eredménnyel készül a magánvizsgákra.

(16) Kleptománia (szimuláns). Aladár 14 éves tanuló. Sorozatos lopással vádolták a bíróságon. Hozzá tartozói minden eszközt megragadtak, hogy a gyermeket valamiképpen kimentsék, meggyőzve a bíróságot arról, hogy lopásait kényszerítő hatásra végzi. Az ideg orvos vizsgálata teljesen egészségesnek állapította meg a gyermeket, így a szülők által felhozott indokok nem szolgálhattak jogos védelmi alappal. Kikérdezés segítségével sikerült felszabadítani a gyermek lelkét és meglátni azokat a reánehazódó és sem környezetéről, sem pedig másoktól nem méltányolt kényszerítő körülményeket, melyek a gyermek lelkét kleptomániás kényszerképzetekéinél is sokkal jobban befolyásolták. A szülők a gyermekkel csak annyiban törődtek, amennyiben azt a fizikai értelemben vett nevelés megkövetelte. Lelkének soha irányítást nem adtak, egyedül kalandozott és követte a barátaitól hallott hatásvadászó elképzeléseket. Hogy környezetétől megszabaduljon, törekedett kalandos elképzeléseihez pénzre tehető dolgokat szerezni. Szerinte ez tudta volna megszabadítani lelkének folytonos feszültségeitől a környezetből való eltávolítása után. (Fogadott gyermek volt, nevelőszülei dolgozni kényszerítették és a kapott csekély bért minden fillérig tőle elvették és gondozásukat, mint súlyos anyagi áldozatot napról-napra emlegették előtte).

Szuggesztív kezelésre nem annyira a kleptománia gyógykezelése szempontjából volt szükség, hanem lelki képeinek korrigálása és átirányítás szempontjából; a cél inkább „a környezet kleptomániás elképzeléseiből való kiábrándítás” volt. Ezt egyidejűleg azáltal lehetett elérni, hogy a gyermeket a környezetből eltávolították. Ezzel az indítókok eleve megszűntek.

14. Miben áll a lopás lélektani lényege, — mily lelki fojdosatok mennek végbe abban a gyermekben, vagy felnőttben, aki idegen dolgot eltulajdonít, azzal a többé-kevésbé világos gondolattal, hogy ezt tenni „nem szabad,” — melyek azok a lelki rugók, amelyek ezt a rendellenes tevékenységet megindítják és mozgatják? — ezek a kérdések foglalkoztatják a lélek-búvárt és a nevelőt elsősorban. Mikor azt mondjuk, hogy a fentebbi kérdések érdekelnek bennünket „elsősorban”, — ezzel nem mentségeket keresünk a lopásoknak bármilyen erkölcsi megítélése ellenében; más a lélektudományi vizsgálat és ismét más síkon helyezkedik el az erkölcsi ítélet, melyet teljes egés-

szében, eleve elfogadunk. Mind a lélekbúvár, mind a nevelő abból indul ki, hogy a lopás: bűn, még pedig az erkölcsi rend és a társadalom ellen s így mindenképen arra kell törekednünk a nevelésben, hogy a gyermekek és fiatalok lelkét tőle megóvjuk vagy megszabadítsuk. E felfogás azonban nem ment fel bennünket az alól, hogy a bűnözések s így a lopás lélektani oldalát ne tanulmányozzuk és annak mechanizmusát fel ne tárjuk.

A lopást, mint minden más cselekvést is, szemléletesen ábrázolhatjuk magunk előtt a Lewin-féle „erőmezők“ vázlatával.¹⁾ De szemléletes ábra hiányában is rámutathatunk a lopásnak lélektani összetevőire. Első ilyen összetevő, melyre a lélektudomány rámutat, az a természetes *törekvés, és szükséglet*, amely minden „jó“ felé viszi, sőt ragadja az emberi személységeket, létének első pillanatától kezdve. A számára „jónak“ mutató minden dolgot elemi erővel és magától értetődő természetességgel „kíván“ az emberi szervezet és lélek s ehhez öntudatos számotvetés egyáltalában nem szükséges. A mindenféle javaknak ezt a természetes vágyát s a reá való törekvést a bölcselkedő ember már rég felfedezte és megállapította; — az értékelmélet is újra fogalmazta; a mai lélektudomány is rámutat a maga sajátos szemléletmódján és nyelvén. *Délmas—Boll*¹⁾ a személyiség lelki alapmozzanata gyanánt említi a „beírásvágyát“ (avidité) és így határozza meg: „a bírásvágy oly hajlam bennünk, amely a bennünket megillető javakat követeli számunkra és gyarapítani törekszik azokat minden irányban; ami számunkra előnyös és kedvező, azt minden lehető módon megszerezni törekszik.“ *Pfänder*²⁾ a külső javakra irányuló birtoklási ösztönzésről (Habtrieb) szól és ebben az alapvető életmegnyilvánulásban látja az embernek egyik legjellegzetesebb lélektani mozzanatát. A birtokbavevés törekvése oly erős a gyermekben, hogy kezdettől fogva a legerősebb *gátlásokat* kell a nevelésnek és a gyermeki tapasztalásnak közbeiktatnia, hogy a törekvés a való élet rendjéhez alkalmazkodni tudjon. Tudjuk, hogy a csecsemő és a kis gyermek vágyai és kívánságai mily erősek, mily gátolatlan természetességgel törnek minden oly tárgy felé, melyet a gyermek valami módon „jónak“ érez vagy ismer meg. Minden cselekvésnek második elemét ennél fogva azokban a gátló tényezőkben kell felismernünk, amelyek a birtoklás, magábavevés és élvezés elemi folyamatát egyes esetekben fékezni vagy megakadályozni vannak hivatva; más, „megengedett“ javak birtokbavételénél természetes ilyen „gátlásokra“ nincsen semmi szükség. A lopásnál ezek a gátló és ellenőrző ösztönzések (impulzusok) a gyermeknek erkölcsi énjéből erednek, azaz a szoktatás, oktatás, és nevelés hatásaiból: a gyermek tudja, hogy „lopni nem szabad.“ Csak ez a kísérő tu-

1 V. ö. *Tarcsay I.*

1 La personnalité humaine 1922. 56. l.

2 Die Seele des Menschen. 1933. 104. l.

dat teszi a birtokbavevés tevékenységét valódi lopássá, míg ennek hiányában csak egyszerű „vágycselekvésről” beszélhetünk. A vágycselekvés nevével az olyan cselekvéseket szoktuk jellemezni, melyekben valamely (erős) vágy közvetlenül átmegy a megfelelő cselekvésbe, vagyis a személy minden közbeiktatott gátló gondolat, megfontolás vagy ellenkező ösztönzés felmerülése nélkül, azonnal eléri a kívánt jót és azt birtokba véve, kielégtül. (Az ilyen vágycselekvések szerkezetük szerint nagyon hasonlítanak az ú. n. „impulzív” cselekvésekhez, és a „rövidzárlati cselekvésekhez.” — mind a három tevékenységben jellegzetes a közbeiktatott gátló vagy eltérítő akadályok hiánya). A kisgyermek „lopási” tevékenységeinek nagy része ilyen természetű cselekvésekből áll: a nyalánkságok, torkoskodások eseteinek igen nagy része ilyen természetű cselekvésekből áll: a nyalánkságok, torkoskodások eseteinek igen nagy része rendszerint ilyen „vágycselekvésnek” tekinthető. Éppen ezért a lélektanban kissé járatosabbak azt szokták ajánlani, hogy kellő mértékben gondoskodni kell a gyermek cukorszükségletéről, mely aránylagosan jóval nagyobb, mint a felnőtt korban, és akkor a gyermek torkoskodása és nyalánksága meg fog szűnni magától. Nagyobb gyermekeknél, továbbá a fiataloknál természetesen a gátlásoknak a rendszere jóval kifejtettebb, mint a kis gyermeknél, de ezeknél is tekintetbe kell venni a vágyak alapjait tevő *szükségleteket*, ha világosan akarjuk látni a cselekvések egyes rugóit és mozzanatait. A serdülés korában pl. bizonyos csúrra, piperézkedésre való mértéktelen vágy keletkezhet, amely magában a serdülés folyamatában gyökerezik és meglehetősen hasonlít a kisgyermek cukor-szükségletéhez; bizonyos fokig tehát méltányolni is kell ezt a csinosásra való törekvést, amely a maga részéről szintén lopásra vezethet, de más hibákra is.

Általában véve minden oly cselekvést, melynél az eredeti vágy és ösztönzés felsőbbrendű okokból valami akadályba ütközik („nem szabad”, — „tilos”), két szempontból kell tekintenünk: a) mily erős a vágyódás, — b) mily erősek és milyen számúak a gátló ösztönzések. A valódi lopások úgy jönnek létre, hogy vagy a vágy túlságosan erős és elsöpri a teljesülés elé álló akadályokat, gátlásokat; — vagy pedig ezek az utóbbiak hiányzanak teljesen; esetleg, ha megvannak is, oly gyöngék, oly hatástalanok, hogy az eredeti vágyódás diadalmaskodik. Az eredmény mind a két esetben egyforma, t. i. a helytelen cselekvés.

5. Ugyancsak az ösztönzés erősségéből és a gátlások hiányából vagy sajátságos gyengeségéből kell értelmezni a *kleptomániának* azokat az eseteit is, hol más kóros lelki elváltozásra nem tudjuk áthárítani a lopás jelenségeit. A „tisztá” vagy igazi kleptománia az a (ritka) eset volna, mikor az egyénben oly legyőzhetetlenül erős valamely tárgy eltulajdonításának az

ösztönzése, hogy az illető annak ellenállani gyakorlatilag nem bír; a kleptomániásokat jellemzi az, hogy az eltulajdonított tárgyaknak reájuk nézve rendszerint nincs hasznossági értékük és hogy a tettük leleplezése esetén nagy szégyenérzet vesz rajtuk erőt, sokan pedig bevallják azt a kényszerjellegű ösztönzést is, melynek áldozatai. Kersten¹ óvatosságra int abban a tekintetben, hogy a kleptomániásokat, — gyújtogatókkal (piromániásokkal) egyetemben a „hangulati labilitás” pszichopatiájának az osztályába sorozzuk; a kleptománia legtöbb esetben ugyanis más meglevő lelki rendetlenségekből is jól megérthető, anélkül, hogy mindjárt pszichopata lelki alkatra kellene belőle következtetnünk. Ilyen megelőző rendellenesség éppen az a lelki sajátosság, melyről előbb említést tettünk, t. i. a gátlásoknak gyengesége vagy hiánya, melyek a lopkodást megakadályozni volnának hivatva. Peters egy tanulmányában² osztályozva a rendellenes gyermekek típusait, megkülönbözteti a „meghatározatlan” cselekvésűeket (Undeterminierte), kiket határozott cselekvési célok nem vezetnek, akik bizonytalanok, kiszámíthatatlanok cselekedeteikben, ezek éppen azok a gyermekek, akiknél a cselekvésre való ösztönzésnek nem szókott semmi fékezője, gátja lenni, hanem akiket a lelkükben fellépő indítások ellenállás és ellenőrzés nélkül magukkal ragadnak. A „tisztá” kleptománia esetei is elméletileg ebbe a típusba tartoznak. Ezeknél a döntő cselekvési ingerek, impulzusok, ösztönzések természetesen a tudatosságnak legkülönbözőbb fokain állhatnak; sok kleptomániás világosan látja és tudja a helyzetet, melyben van, de ellenállásról, gátlásról még sem lehet szó cselekvésében. A valódi kleptomániát aránylag ritkán lehet a gyermekkorban és a fiatalság éveiben, mint tiszta esetet megállapítani, annál is inkább, mivel az említett lelki alapfogyatékonyságon, a gátlások hiányán kívül még más tulajdonságokat is találunk egyes „kleptomániásoknál”, melyek hasonlóképen szolgálhatnak az elkövetett lopások magyarázatául. Ilyen egyes egyéneknek kézügyessége, ujjainak könnyű mozgásossága, veleszületett készsége, mely mintegy önműködően hatalmába keríti a csábító tárgyakat. Olyasmi ez, mint az érzékszervek „természetes kíváncsisága”, minden pillanatban tevékenységre kész beállítottsága; a kézügyességnek ezt a hajlamát a magyar nyelv „enyves kéznek” is nevezi (németben „lange Finger”: hosszú ujjak). Az ilyen hajlamosságot sokan a kleptománia egyik esetének, vagy vele rokon jelenségnek tartják. Természetesen e hajlam még nem jelent önmagában lopási kényszert, hanem csupán arra való több-kevesebb felkészültséget, de a gyermekkorban sok jelenségnek ma-

¹ Praxis der Erziehungsberatung. 1941. 345. 1.

² Lur psychol. Typik des abnormen Kindes. Zeitschrift für pädag. Psychologie. 28. évf. (1927) 32. 1.

gyarázataul szolgálhat pl. annak, mért lehet gyermekeket (9—12 éveseket) sokszor ügyesen és sikerrel felhasználni bűnös célokra is.

A kleptománia jelenségeit vizsgálva, nem mellőzhetjük a *gyűjtőszenvedélyt* sem, amely szintén eredő forrása lehet a kleptomániához hasonló tevékenységeknek. Tudvalevő, hogy ez a „szenvedély” különösen erős a 10—12 éves korban (bélyeggyűjtés, továbbá mindenféle kisebb tárgyak gyűjtése), de jellemző némely felnőttre is. Nők, úgy látszik csak a negyvenes évek után válnak a kleptománia vagy a gyűjtőszenvedély áldozataivá. A gyűjtőszenvedély abban egyezik a kleptomániával, hogy az illető gyűjtőre nézve közvetlenül nem hasznosítható tárgyakra terjed ki, vagyis világosan olyan jellege van, mintha csupán egy furcsa szükséglet kielégítésére szolgálna, minden valós, értékes cél nélkül. Hogy már most a kleptománia és a gyűjtőszenvedély mily kapcsolatban áll egymással, azt a kérdés jelenlegi állása szerint nem tudjuk eldönteni; a további lélektudományi vizsgálatok vannak hivatva erre a kérdésre is fényt deríteni. Annyit már az eddigi tudásunk szerint is megállapíthatunk, hogy a „kleptománia” kifejezést csak nagy óvatossággal szabad használni. Felsorolt példáink közül a 13., 14., 15. és 16-ik esetek tartoznak a tág értelemben vett „kleptománia” körébe, azaz ezekben az esetekben merült fel a kleptománia gyanúja. Hogy mily *bonyolult* lelki világban élnek ezek a fiatalok, azt az esetek elemzése és gyógyítása is világosan megmutatja. Legtöbbször nem tiszta kleptománia jelenségeiről van szó náluk, hanem a lelki rendellenességek más forrásáról is, pl. a *kárpótlás*, *kompenzáció* esetéről is (pl. 16.).

6. A lopásoknak egyes *fajait és indítékait* ezek után, — a kleptománia eseteit figyelmen kívül hagyva, — a következőkben tekinthetjük át:

a) Zulliger¹ osztályozása szerint megkülönböztethetünk: *alkalmi tolvajlásokat*, — *fiatalkori tolvajokat*, kik egyúttal a *züllés* jegyeit magukon hordják, — *ideges*, — *pszichopata* — és *pszichotikus*, (lelki beteg), — s végül *oligofrén* (gyengeelméjű) és *epilepsziás tolvajokat*. Ebben a csoportosításban, mint látjuk, a lelki abnormitásoknak tág teret juttat az író a tolvajlások értelmezésében. Bennünket azonban főképpen a rendes lelki élet keretében tapasztalható lopások esetei érdekelnek elsősorban, azonkívül azon egyéneké, akik a rendesek és a lelki betegek (súlyos pszichózisokban szenvedők) között mintegy középúton állanak; ezek a *pszichopata*k.² Ezeket Zulliger is említi; lopási hajlandóságukat azonban nem azokra az ösz-

¹ Jugendliche Diebe im Rohrschach—Formdeutversuch. 1938.

² V. ö. Tarcsay I.: A kóros jelenségek lélektanáról. *A Lelki Élet Vizsgálatainak Eredményei*. Szerkeszti Schiller Pál. 1942. 222. kk. 11.

szetevőkre vezeti vissza, amelyek valóban lelki alapjaik gyanánt volnának tekinthetők. Példáinkból is kiderül, hogy a pszichopáták lopási cselekményeinek végső személyiségi alapja részint a *kedélyhiányban van* (nem szeretnek, nem tisztelnek semmit és senkit, tehát az idegen tulajdont sem), — részint *túlzott önérvényesítési hajlamukban* (az ilyen fiatalok nagyoknak, előkelőknek kívánnak látszani, jötevőknek, feltűnően költsézőknek szeretnének feltűnni) — részint a *lelki szilárdság* hiányában van a végső ok és a *könnyű sugalmazhatóságban* (szuggesztibilitás), ami *gyűlölet*, — és *bosszúvágy* (ressentiment). Ha ezeket az indítékokat, ösztönzéseket összehasonlítjuk az a) alatt felsoroltakkal, akkor könnyen megállapíthatjuk, hogy ezek az osztályozások keresztezik egymást s hogy az „alkalmi” tolvajlások körülbelül fedik a Peters-féle csoportosításban az első két osztály eseteit. De még más kereszteződések is felfedezhetünk; e kérdés nem tartozik a legfontosabbak közé. Példáink közül ide sorolhatjuk a 2.-at (a milieutól való szabadulás vágya, gyűlölet), — 4.-et (bosszúállás), — az 5.-et (ressentiment), — a 6.-at (féltékenység, melyet a gyűlölet és bosszúvágy mellett külön is kiemelhetünk), — a 8.-at (hiúság érvényesülési vágy), — a 11.-et (hiúság).

c) Külön kell foglalkoznunk az *alkalmi tolvajlásoknak* eseteivel, továbbá a lopásoknak a *milieutól* függő jellegzetességeivel.

Tisztán „alkalmi” tolvajlásnak esetével találkozunk a kisgyermeknél, aki nyalánságokat (pl. cukrot) lop, mikor szeret ejtetheti. Az ilyen apró lopások a tapasztalat szerint gyakoribbak a falusi nagyobb gyermekeknél, mint a hasonlókorú városiaknál. A nyalánságok lopásait a közfelfogás sem tartja ugyanolyan természetű erkölcsi hibáknak, mint más tárgyak eltulajdonítását. Ebben a felnőtteket az a helyes, bár ritkán tudatos lélektani felfogás vezeti, hogy a gyermeknek nagyon nagy a cukorszükséglete. Az alkalom helyes megszüntetése véget szokott vetni az efajta hibáknak: ha gondoskodunk a gyermek számára elegendő cukorról, vagy ezzel egyenlőhatású más táplálékról, akkor a felpanaszolt lopások maguktól megszűnnek. — *Más tárgyak* (pl. pénz) alkalmi eltulajdonításai már egészen más eljárást követelnek; fő feladat itt is az alkalom megszüntetése, de ez nem elegendő, hanem gondoskodni kell a megfelelő gátlásokról is.

A *milieu-okozta* lopások részint egybeesnek az alkalmiakkal, részben azonban nem. Ide sorozzuk ugyanis azokat az eseteket, mikor a *nem-megfelelő, kedvezőtlen hatású*, vagy egyenesen romlott környezetnek hatásai váltják ki a gyermek helytelen viselkedését. Egyik a rossz példa, a lopásra való közvetlen rávezetés, ránevelés, vagy kényszerítés (v. ö. az 1. példát). Sajnos, ezek is előfordulnak a gyakorlati életben, különösen

nyomorúságos helyzetben élő szülők, vagy társaság hatása alatt. De a lopást kiválthatják a milieu kedvezőtlen mozzanatai még *kerülő úton* is; ezek a kompenzációs lopások estei. Példáink nagy részében megtalálhatjuk a környezetnek ezt a hatását. Sokszor a lopás nem „önmagáért” történik, hanem csak a környezettől, vagy a kínos helyzetből való *menekülés* kedvéért, tehát tulajdonképpen *védekező* cselekvésnek kell felfogni (pl. a 2., 4., 9., vagy a 14. példa). A *bosszúállásból*, vagy a *féltekenységből* eredő lopások is a környezet hatása alatt keletkeznek és fejlődnek ki (6. eset), stb.

Mivel a lopás, épúgy, mint a hazugság is, nagymértékben függ attól a pillanatnyi, vagy tartós *helyzettől*, melyben a gyermek van, azért igazat kell adnunk azoknak, akik e hibákat csak a helyzettől, és környezettől való függésükben vizsgálják és hiányosnak tartanak minden olyan értelmezést, amely a lopást, vagy más hasonló helytelen viselkedést „önmagában”, a környezettől függetlenül próbál magyarázni. Amerikai lélekbrúvárok¹ kimutatták, mily gyakoriak a gyermekek lopásai, akkor, mikor annak nagyon könnyű alkalmá van, — és mennyire megfogyatkozott a számuk, mikor nem volt megfelelő alkalom, vagy nagyon sok nehézségbe ütközött a tárgyak eltulajdonítása. A helytelen viselkedést úgy kell felfognunk tehát, normális esetekben, mint egy problematikus helyzetre adott választ, mely a cselekvésnek legkönnyebb útját keresi és a kielégülésnek legközelebb eső módját; sok esetben nem lopni nagyon „nehéz” a gyermek számára, míg elvenni a tiltott dolgot „könnyű”.

d) Végül a lopásoknak azokat az eseteit is meg kell említenünk, amelyek *más rendellenességeknek* következményei gyanánt tekintendők. Ilyenek: a *kóborlás és szökés* (vagabondage), melyek koldulással és lopással szoktak együttesen előfordulni; az *ifjúkori bandák* csínytevései és komoly büntetnei; a *szexuális élet* korai kilengései és az ezzel járó pénzszükséglet, mely szintén lopásokra vezet; a *romantikus és kalandos lopások*, melyekben a fő rugó a veszedelemben talált gyönyörűség, stb. Mindezekben oly eseteket kell látnunk, melyeknél a lopást egészen más lelki rugókra kell visszavezetni, mint a pusztá bírásvágyra, vagy a lopott tárgyakban talált gyönyörűségre.

Következő közleményünkben a lopás eseteit pedagógiai szempontból fogjuk elemzés alá venni.

Várkonyi Hildebrand

¹ Hartshorne and May: Studies in Deceit. 1928. 377 és kk. 11.